

КОНЦЕПЦІЯ ОБЛІКОВОГО МЕХАНІЗМУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІННОВАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

**В'ячеслав
Діба,**
к. е. н., доцент,
ДВНЗ «Київський
національний
економічний
університет імені
Вадима Гетьмана»

МАКРОЕКОНОМІКА

В статті визначено теоретичні основи та сутність інтелектуальної власності, а також процес відображення в обліку прав користування її об'єктами в сучасних умовах.

З точки зору права інтелектуальна власність - це майно, але, за специфікою виникнення у порівнянні з майновими правами, її виділено окремим пунктом як для обліку, так і для оціночної діяльності. Крім того, за ринковим підходом майнові права та інтелектуальна власність загалом трактуються, у більшості випадків, як «фінансові інтереси», тоді як їх зміст набагато ближче до категорії «властивість», тобто до категорії потенціал, оскільки, наприклад, при оренді майна орендар отримує тимчасові майнові права на властивості об'єкта, але не право власності на сам об'єкт.

Існує думка, що «нематеріальний актив — об'єкт інтелектуальної власності», у зв'язку з чим виводиться послідовність переходу продукту творчої праці до інтелектуальної власності, звідти до нематеріальних активів, і знову до творчої праці. На практиці інтелектуальна власність зовсім не завжди стає нематеріальними активами, а нематеріальні активи не обов'язково є об'єктом інтелектуальної власності, оскільки включають окрім вказаної власності інші майнові права, крім того, інтелектуальна власність, як ідея, може породжувати нові потреби, не проходячи стадії нематеріальних активів.

В умовах ринкової економіки інтелектуальна власність у господарському обігу набуває статусу інтелектуального капіталу. Цей складний в економіці феномен знайшов своє теоретичне обґрунтування при розгляді сучасної ринкової інтелектуальної економіки, яка спирається на загальні основи теорії ринку, капіталу та підприємництва (бізнесу).

На сучасному етапі розвитку суспільства нематеріальні активи є одним із принципово нових об'єктів бухгалтерського обліку в нашій країні. З моменту появи в обліку нематеріальних активів нормативні документи містили багато питань щодо їх складу, який потребував і потребує уточнення. Внаслідок цього в теорії та практиці з'явилося чимало проблемних моментів.

Серед наукових праць, в яких досліджуються теоретичні основи інтелектуальної власності, включаючи відображення в обліку прав користування об'єктами інтелектуальної власності, її розвиток в сучасних умовах, стан і перспективи інтелектуальної власності у системі інноваційної діяльності, необхідно назвати дослідження таких зарубіжних вчених, як Г. Беккер, Г. Боуен, Е. Брукінг, Л. Едвінсон, В. Зінов, К. Ідріс, В. Іноземцев, В. Калятин, С. Клімов, Ж. Коен, Б. Леонт'єв, П. Лернер, У. Мартін, А. Мінков, П. Меггс, М. Мелоун, В. Мухопад, О. Новосельцев, А. Полторак, Б. Порат, О. Сергеев, Т. Стюарт, М. Требіллок, В. Ушаков, Р. Хоус.

Вагомий внесок у розвиток концепції інтелектуальної власності, висвітлення її ролі в інтенсифікації інноваційних процесів зробили вітчизняні вчені Г. Андрощук, О. Білорус, О. Бутнік-Сіверський, Б. Губський, С. Довгий, В. Дроб'язко, Р. Дроб'язко, В. Жаров, Ю. Капіца, П. Крайнев, О. Мельник, О.А. Підпригора, О.О. Підпригора, О. Святоцький, В. Сіденко, П. Цибульов, В. Чеботар'єв, Р. Шишка.

Питання обліку, аудиту нематеріальних активів висвітлені у працях бага-

тьох вітчизняних та закордонних вчених-економістів. Вагомий внесок у розробку теоретичних та методичних питань обліку, аудиту, аналізу нематеріальних активів внесли такі вчені, як С. Ф. Голов, Ф. Ф. Бутинець, В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко, Н. Ю. Алейнікова, Н. В. Генералова, М. В. Дишкант, В. В. Сатовський, М. В. Кужельний та інші. Питання оцінки даного об'єкту обліку досліджуються разом з питаннями визнання та ідентифікації.

Навколо можливості включення людського капіталу до облікової методології точаться гострі дискусії, значну увагу цьому питанню приділяють проф. М. Добія, особливості відображення в обліку трудових ресурсів розкриває проф. М.Ю. Медведєв.

Разом з тим, окремі аспекти вибору об'єктів інтелектуальної власності та їх бухгалтерський облік залишаються недостатньо розкритими й обґрунтованими. Потребують подальшого вивчення та систематизації напрями впливу економічного середовища на розвиток системи регулювання прав інтелектуальної власності. Таким чином, системне дослідження процесів відображення в обліку прав користування об'єктами інтелектуальної власності є актуальним як в теоретичному, так і практичному аспектах.

Інструментом розв'язання поставленого завдання є комплексний аналіз інтелектуальної власності та інструментів її регулювання як специфічного об'єкта інноваційної системи; з'ясування ролі інтелектуальної власності у створенні конкурентних переваг; обґрунтування шляхів вирішення проблем відображення в обліку прав користування об'єктами інтелектуальної власності та напрямів удосконалення національних систем регулювання прав інтелектуальної власності.

Сутність інтелектуальної власності проявляється тільки в контексті прав власності і має дуалістичну природу: економічний аспект полягає в тому, що право на результат інтелектуальної праці забезпечує його власнику виключне право на розпорядження цим результатом, а моральний – втілюється у праві авторства. Тому економіка інтелектуальної власності, або інтелектуальна економіка – це галузь знань, яка вивчає теорію і практику функціону-

вання ринкових структур та механізмів взаємодії суб'єктів економічної діяльності, пов'язаних з інтелектуальним капіталом.

Інтелектуальну власність можна розглядати як капітал та як інвестицію. Зокрема як капітал, інтелектуальна власність розглядається з точки зору витрачання капіталу на освіту або придбання підприємцем нематеріальних активів, що здійснюються з метою його приросту. Інтелектуальну власність можна розглядати і як інвестицію, яка поділяється на капітальну (придбання нематеріального активу, який підлягає амортизації) та фінансову (пряму), якою передбачають внесення нематеріальних активів до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою.

Трансформація інтелектуальної власності в інноваційний продукт, придатний для виробництва і ринку, є найважливішим етапом у ланцюгу, що зв'язує науку, винахідника зі споживачем. При цьому потрібно враховувати домінуючі ринку, потреби споживача і мати досвід технологічного підприємництва. На цій основі слід розглядати такі складові трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт:

1) людські ресурси – це кількість працюючих з вищим рівнем кваліфікації, залучених до процесу розроблення інтелектуального продукту;

2) інтелектуальний продукт – це результат розумової, інтелектуальної праці; продукт творчих розумових зусиль, що має змістовне значення для певного інтелектуально підготовленого кола осіб, втілений на матеріальному носії;

3) людський капітал – це оцінена вартість робочої сили, інтелектуальних зусиль одного чи сукупності працівників вищого рівня кваліфікації, які є у процесі розроблення інтелектуального продукту;

4) нематеріальні активи – прийняті на баланс об'єкти права інтелектуальної власності;

5) емісія – випуск акцій, збільшення статутного капіталу.

Як бачимо, між наведеними поняттями є суттєва різниця: людські ресурси – кількість працюючих; інтелектуальний продукт – це результат їх розумової діяльності, праці; людський капі-

тал – це оцінена вартість людських ресурсів, їх інтелектуальних зусиль.

Важливою складовою в цьому процесі є інновації, створені людськими ресурсами, що є інтелектуальними ресурсами, якими фірма може володіти. За твердженням Волкова О. І., головне завдання керівництва фірми – трансформувати інтелектуальну власність в інтелектуальні активи. Тоді інтелектуальні активи, як і людський капітал, стають складовими інтелектуального капіталу, якщо розглядати їх з вартісної позиції. Виходячи з цього, інтелектуальний капітал як авансована вартість складається в господарському обігу з двох складових: людського капіталу та інтелектуальних активів (нематеріальних активів).

Отже, інтелектуальні активи – це вартість інтелектуальних ресурсів, які в господарському обігу мають форму нематеріальних активів, а нематеріальні активи – це вартість об'єктів права інтелектуальної власності.

Мендрул А.Г. вважав, що виникненню нематеріальних активів передуює процес створення інновацій, які на матеріальному носії стають інтелектуальним ресурсом. Інтелектуальні ресурси ідентифікуються шляхом відтворення на матеріальному носії, оформлення прав власності й у такому вигляді можуть бути присутні на ринку у формі об'єктів права інтелектуальної власності. Тому інтелектуальна власність у системі господарської діяльності набуває статусу нематеріальних активів. Вона супроводжує інвестиційну та інноваційну діяльність. Об'єкти права інтелектуальної власності в господарській діяльності виступають активами, які мають відповідні ознаки, і, перш за все, ціну (вартість). Їх використання слід розглядати з позиції економіки, інвестицій, ціноутворення, бухгалтерського обліку.

Внутрішня природа інновацій пояснюється тим, що вони є безпосереднім продуктом людського розуму, активності, інтелекту. В цьому абстрактному вигляді інтелектуальна власність як товар може бути передана будь-якій чисельності покупців, тобто продаж товару-інтелектуальної власності. Реалізація суспільного продукту, відповідно, може розглядатися як наслідок реалізації прав інтелектуальної власності.

Звідси можна сформулювати особливості продажу інтелектуальної власності:

- товар не відчужується продавцем, а тільки запозичується, використовується і продавцем і покупцем;

- спеціальний договір є вихідним пунктом всіх подальших угод, оскільки їх характер потребує чіткого визначення методів і форм спільного захисту інтересів, страхування ризиків, забезпечення гарантій, розподілу прибутків;

- гроші відіграють роль кумулятивної ціни, що отримується за право користування інтелектуальною власністю.

Господарська діяльність пов'язана з підприємницькою діяльністю, тому підприємець, маючи у своєму активі (на балансі підприємства) продукт інтелектуальної власності, може розпоряджатися ним на власний розсуд, а саме: продати, передати в заставу для отримання кредиту, розширити (збільшити) власний капітал за рахунок внесення до статутного капіталу іншого господарського товариства тощо.

Використання інтелектуальної власності в господарській діяльності спирається на систему бухгалтерського обліку нематеріальних активів. Бухгалтерський облік нематеріальних активів здійснюється з урахуванням Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» в розрізі груп, тобто сукупних однотипних за призначенням і використанням активів.

Необхідно зауважити, що передавання й отримання прав на об'єкти інтелектуальної власності передбачені нормами законодавства у сфері інтелектуальної власності, оформляють договорами згідно з Цивільним кодексом України: ліцензія на використання об'єкта права інтелектуальної власності, ліцензійний договір, договір про створення на замовлення та використання об'єкта права інтелектуальної власності, договір про передавання виключних майнових прав інтелектуальної власності, інший договір щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності.

Отже, придбання нематеріальних активів у формі прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюється за ліцензійним договором про передавання прав на використання предмета

ліцензії та на відповідних умовах, зазначених в ліцензійному договорі. У визначенні, даному Г.Жураковською, торгівля ліцензіями – це здійснення торгових угод, за якими продавець (ліцензіар) надає покупцю (ліцензіату) право (ліцензію) на використання нематеріального активу (предмета ліцензії) на умовах, передбачених ліцензійним договором, а також на здійснення операцій на вторинному ринку нематеріальних активів.

Слід додати, що ліцензійна торгівля спричиняє необхідність оцінки економічної ефективності продажу ліцензій і закупівлі результатів чужих досліджень та розробок замість проведення власних НДДКР чи освоєння власного виробництва. Це стосується усіх фірм і підприємств, тому що ліцензійні відносини є універсальним інструментом, яким можуть скористатися практично всі, незалежно від їхньої спрямованості, чисельності, обсягу робіт тощо.

Вартість придбання об'єкта права інтелектуальної власності повинна враховувати:

- принцип комплексного обліку трьох груп факторів: витрати, цінність для покупця, вплив конкуренції;
- принцип обліку лише релевантних витрат;
- застосування адекватних методів виділення частки інтелектуальної власності у загальній вартості або в прибутку від використання комплексного об'єкта.

На думку Цибульова П.Н., з позиції бухгалтерського обліку інтелектуальна власність, яка прийнята на баланс, набуває статусу нематеріальних активів і оцінюється за сумою витрат, пов'язаних зі створенням, придбанням та доведенням до стану, у якому вони придатні для використання за призначенням.

Нематеріальні активи як об'єкт бухгалтерського обліку та фінансової звітності повинні відповідати таким ознакам:

- 1) об'єкт не повинен мати грошової форми за всіма її еквівалентами;
- 2) об'єкт не повинен мати матеріальної форми;
- 3) об'єкт не повинен бути дебіторською заборгованістю;
- 4) об'єкт повинен мати термін використання більше одного року (або од-

ного операційного циклу, якщо він перевищує один рік);

5) об'єкт може бути відокремлений від підприємства;

6) повинно існувати ймовірне отримання майбутніх економічних вигод, пов'язаних із використанням об'єкта;

7) може бути достовірно визначена вартість об'єкта.

Використання інтелектуальної власності в якості нематеріальних активів у господарській діяльності підприємств і відображення в бухгалтерському обліку операцій з використання таких об'єктів дозволяє:

- документально підтверджувати довготермінові майнові права на об'єкти права інтелектуальної власності (ОПВ) на підставі їх обліку на балансі підприємства;

- здійснювати амортизацію нематеріальних активів у встановленому порядку залежно від терміну їх корисного використання, що дозволяє отримати амортизаційні фонди для подальшого оновлення нематеріальних активів;

- отримувати додатковий прибуток від передавання прав на використання ОПВ, а також забезпечувати обґрунтоване регулювання цін на інноваційну продукцію підприємства;

- здійснювати комерційні операції у вигляді застави, обміну на подібні активи, реалізації тощо з метою отримання доходів і залучення відповідних кредитних ресурсів;

- оновлювати технічний стан виробництва і технологій шляхом упровадження інтелектуального капіталу в господарський оборот підприємств;

- здійснювати корпоративні (трансакційні) операції шляхом внесення до статутних капіталів інших підприємств (господарських товариств) власного інтелектуального продукту, що дозволяє залучити додатково фінансові ресурси й отримати відповідні корпоративні права з метою впливу на діяльність господарських товариств.

П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [9] регулює питання визнання, оцінки та обліку лише ідентифікованих нематеріальних активів, чим було зумовлено виключення у свій час з переліку нематеріальних активів гудвілу.

Різні підходи в обліку нематеріальних активів за міжнародними стандартами та національними стандартами

вимагають корегування складу нематеріальних активів при трансформації звітності за П(С)БО у звітність, що відповідає вимогам МСФЗ.

Одиницею обліку нематеріальних активів, які використовуються в господарській діяльності, є окремий інвентарний об'єкт, що відповідає певним ознакам визнання об'єкта бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Інвентарним об'єктом також є предмет ліцензії, придбаний за ліцензійним договором про передавання прав на використання нематеріальних активів, оцінений у грошовій формі. Автор дисертації вважає, що ліцензії є об'єктом обліку при дотриманні таких умов:

- право отримане за ліцензійним або іншим договором, який передбачає захист прав на інтелектуальну власність;
- підприємство має можливість отримати від використання майнових прав економічну вигоду;
- вартість майнових прав достовірно визначена.

До важливих моментів, які не враховано нормативними актами щодо обліку ліцензій, слід віднести: відображення охоронного документа у правовласника, який реалізував виключні права на об'єкт інтелектуальної власності, а також можливість використання об'єкта тільки у власній діяльності, коли всі права реалізовано; відновлення у правовласника всіх прав. Придбання ліцензій – один із найвигідніших способів отримання конкурентних переваг. Тому дотримання всіма суб'єктами господарювання однакових правил обліку ліцензій дасть змогу користувачам облікової інформації отримувати достовірні дані про використання на підприємстві прав інтелектуальної власності.

Слід зауважити, що в умовах фінансової кризи завданням державних органів управління має стати формування сприятливого інноваційного клімату та мотиваційних умов у державі для активізації підприємницької ініціативи. Тому особливо актуальним є завдання формування методичного підходу до аналізу інноваційної активності підприємств на підставі результатів аналізу формування складу нематеріальних активів та оцінки ефективності системи стратегічного управління нематеріальними активами, розвиток якої характеризує спроможність підприємств до реалізації наявних можливостей і формування нових з метою досягнення успіху та отримання довгострокових конкурентних переваг.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Медведев М.Ю.* Общая теория учета: естественный бухгалтерский и компьютерный методы // М.:Издательство «Дело и сервис» 2001г.- 752с.
2. *Мендул О.Г.* Управління вартістю підприємства: монографія. К.:КНЕУ 2002р. 272с.

РІПНУ